

DAVID B. GRUSKY – ALAIR MACLEAN
 A NAGY EGYENLŐTLENSÉGEK
 TÁRSADALMILAG KÁROS
 KÖVETKEZMÉNYEI*

A jövedelmi egyenlőtlenségeknek az Egyesült Államokban tapasztalt lendületes növekedése már meglehetősen régóta tart; mostanra megkérdőjelezhetetlen, és szemlátomást stabil eleme lett hétköznapjainknak. Jóllehet sok kutatás vizsgálta már, mik az okai ennek a lendületnek, miből táplálkozik, mégis nagyon keveset tudunk arról, hogyan is próbálják az emberek a maguk számára kialakítani a megélhetés új módozatait egy olyan társadalomban, ahol az egyenlőtlenségek mértéke egyre csak fokozódik. Hogyan változtatták meg a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségek azokat a szabályokat, amelyek betartása révén az emberek képesnek bizonyulnak betagozódni korunk kulcsszerepet betöltő intézményeibe (vegyük példának akár a családot, akár a katonaságot, a börtönt vagy az oktatási rendszert)? Hogyan változott meg a szabályoknak az az együttese, melyek alapján például a piacgazdaság rendszerre „jutalmazza” a résztvevőket? Hogyan hatott mindez életvitelünk alkalmazkodóképességére? Hogyan változtatta meg életünket vezérlő attitűdjeinket s azokat a politikai ideológiákat, amelyekre fölesküdtünk?

Az elemzett kötet tanulmányai arra törekszenek, hogy fölvázolják, milyen – társadalmilag káros – kihatásai vannak a növekvő egyenlőtlenségeknek a fentebb vázolt különböző vonatkozásrendszereken belül. Az is célja továbbá, hogy meggyőző bizonyítékokkal szolgáljon arra, mi mindenre terjednek ki ezek. Ami persze nem egyszerű feladat.

Napjainkra is érvényesen kijelenthetjük, igen nehezen lehet világossá tenni, milyen hatásokkal járhat az egyenlőtlenségek növekedése (lásd Porter 2014). Ennek ellenére nem nagyon van más alternatíva, mint folytatni a nehéz, egyszerűsmind nehézkesen haladó kutatómunkát, és megpróbálni számot adni arról, hogy a tények összevetése mit sugall. Nem nagyon adódik más lehetőségünk, ugyanis olyan történelmi pillanathoz érkeztünk, amikor kulcsfontosságú stratégiai döntéseket kell hoznunk arról, hogy mit kezdjünk az egyenlőtlenségekkel, a mobi-

* David B. Grusky and Alair MacLean: The Social Fallout of a High-Inequality Regime. ANNALS, AAPSS, 663, January 2016, 33–52. A folyóirat mai egyenlőtlenséggel foglalkozó tematikus számának bevezető tanulmánya (a szerk.).

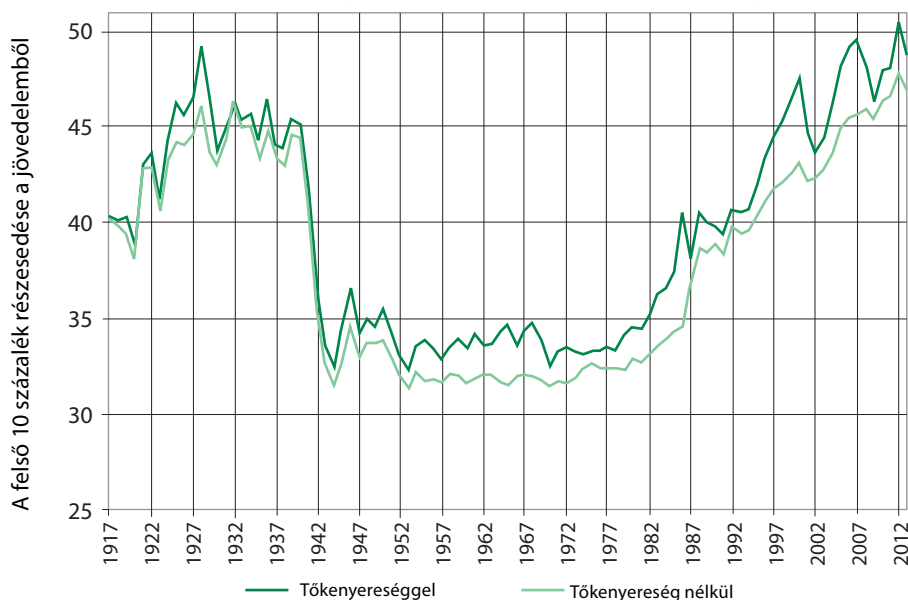
litással és a szegénységgel. Ha pedig e döntések meghozatalát nem kerülhetjük el, akkor természetesen azt szeretnénk, ha a társadalomtudományok által kínált legmegbízhatóbb bizonyítékokra támaszkodva hoznák meg őket (s ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a bizonyítékul szolgáló adatok minden törekvésünk ellenére messze esnek a tökéletességtől).

Bevezetésünket azzal kezdjük, hogy sorra vesszük azokat a tényeket, melyek az egyenlőtlenségek létrejöttét eredményezték. Az alább következőkben a társadalmilag káros khatások értelmezésének két, egymással versengő alternatíváját vesszük szemügyre. Egyik is, másik is olyan „narratíva”, mely rendkívül „stilizált” formában számol be arról, hogy történetileg milyen pályát jár be az egyenlőtlenség. Induljunk ki a minden tiszteletünket kiérdemlő *modernizációs narratívából*, mert – minden gyöngesége, buktatója ellenére – mind a mai napig az e témában folytatott kutatások egész sora számára szolgál vezérfonalul. A modernizációs narratíva (mint majd bizonyítani próbáljuk) azért „élhette túl” önmagát, mert a probléma megoldására – jölehet bő ötven éve már annak, hogy az egyenlőtlenségek elkezdtek növekedni – azóta sem sikerült átfogó érvényességű, ugyanakkor a részleteket illetően is érvényesnek bizonyuló alternatívát találni. A következő lépésben olyan alternatíva fölvázolására törekszünk, amelynek mi a *piacosodási narratíva* nevet gondoltuk adni. Befejezésül pedig röviden összegzést adunk a kötet tizenegy „érdemi” fejezetéről, s bemutatjuk, milyen viszony fűzi is őket ezekhez a beszámolókhöz.

Hogyan is következett be a nekilendülés (takeoff)? (rövid áttekintés)

A bevezetőnkben mondottak háttérének fölvázolásához célszerűnek látszik bemutatnunk a jövedelmi egyenlőtlenségekben hosszú távon bekövetkezett változásokat. Kezdjük ezt az Egyesült Államokkal, s aztán röviden tekintsük át, hogyan is alakult ez más országokban. Mivel nagyon hosszú távra szóló trendeket érdemes vizsgálnunk, legjobb forrásunknak az *Internal Revenue Service* (IRS) – azaz az Egyesült Államok adóhivatala – begyűjtötte adóbevallások bizonyulnak majd. Vegyük ehhez hozzá, hogy az 1. ábrán bemutatott idősorok ennek megfelelően mutatják a háztartások „piaci jövedelmeit” (azaz a háztartások adózás és transzferek előtti jövedelmeit). Amikor Emmanuel Saez (2015) mára klasszikus eredményeit mutatjuk be, a híres-nevezetes U-görbe szerinti trend erőteljesen kidomborodik. Ahogy az az 1. ábrából látszik, az egyenlőtlenségi mutatók szédületesen csökkennek az 1920-as évek végén, illetve a 2. világháború alatt, a következő harminc évben viszonylag alacsony szinten stabilizálódnak, azután pedig a '70-es évek végén kerül sor a nekilendülésre, hogy aztán a számértékek ugyanazokba a szélsőséges magasságokba emelkedjenek, mint amelyek az 1920 előtti időszakot jellemezték.

1. ábra: A felső decilis jövedelemből való részesedésének trendje, %

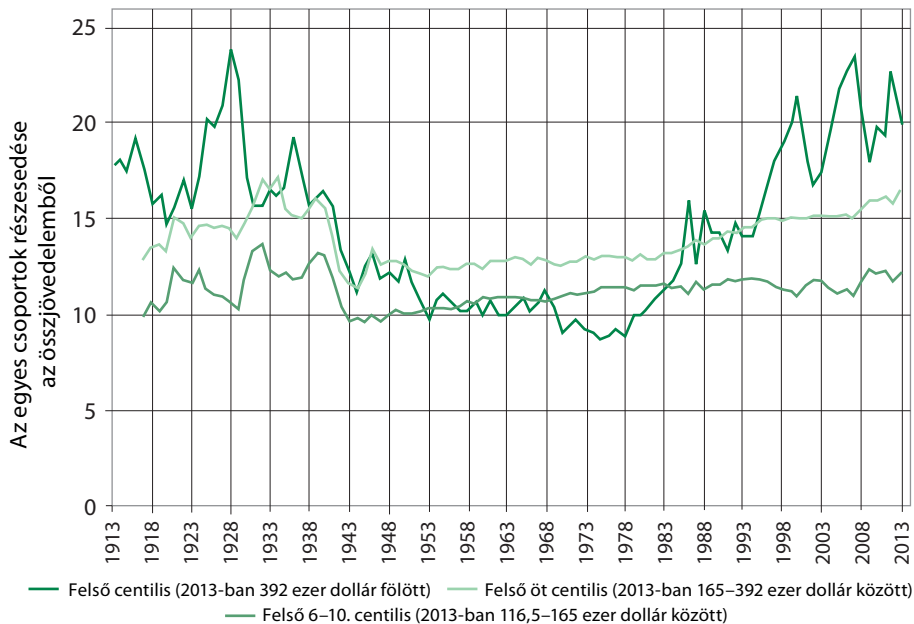

Forrás: Saez (2015).

Megjegyzés: Az itt bemutatott részesedési arányok az adózás és a szociális transzferek előtti jövedelmekből származnak, s vagy tartalmazzák a tőkenyeréseket, vagy nem.

Az alább következő eredmények természetesen a legfelső jövedelmi decilis eredményei. Mi vajon a helyzet azzal a legfelső 1 százalékkal, amely oly gyakran fordul elő az *Occupy Wall Street* mozgalom „szöveg-kommentárjaiban”? A 2. ábrából világosan kitűnik: nagyon is jó okok szólnak amellett, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségekről folytatott vitában a legfelső egy százalékra” való hivatkozásnak igenis helye van, mivel igenis jelentős szerepe volt a nekilendülési trend beindulásában. A 2. ábrán látható három trendvonalból az első a legfelső centilisbe tartozókra érvényes (vagyis azokra, akiknél a háztartás összjövedelme 2013-ban meghaladta a 329 ezer dollárt). A második, az emezeket követő 4 centilisbe tartozókra (ahol a családi összjövedelem 2013-ban 165 és 392 ezer dollár közötti értéket képviselt), végül a harmadik, a felső decilis alsó felébe tartozókra (ahol 2013-ban a családi összjövedelem 116,5 és 150 ezer dollár között mozgott). Az egyszerű, de drámai felhangú konklúzió, amely ezekből az adatokból kiviláglik, így összegezhető: a felső decilisben a fluktuáció alapvetően (bár nem teljes egészében) a legfelső egy százalékon belül mutatkozó fluktuációkra vezethető vissza. Ez azt jelenti, hogy az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozó csoportoknál a legutóbbi évtizedekben semmi érdemleges növekedés nem volt, ezzel szemben a legfelső centilisben bekövetkezettek mindent meghatároztak.

2. ábra: A felső decilis jövedelemből való részesedése részletezve, %

Forrás: Saez (2015).

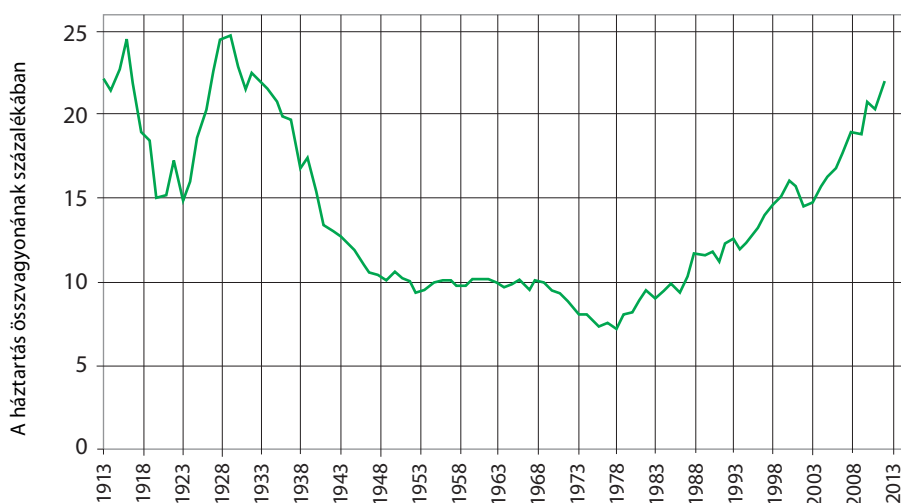
Megjegyzés: Az itt bemutatott részesedési arányok az adózás és a szociális transferek előtti jövedelmekből származnak, s tartalmazzák a tőkenyereségeket.

Az eddig ismertetett eredmények világossá teszik, hogy ha a negyvenes, ötvenes és hatvanas évek „aranykorát” tesszük meg viszonyítási etalonnak, akkor semmilyen más következtetésre nem juthatunk, csak arra, hogy az Egyesült Államokban napjainkban tapasztalható jövedelmi egyenlőtlenségek rendkívül nagyok. Az „arany évek” után a nemzeti jövedelemnek az a hányada, amely a legmagasabb jövedelmű 1 százalékhoz kerül, az elmúlt fél évszázad során nagyjából megduplázódott. Ez a tény magyarázza, hogy megint az egyenlőtlenségek olyan szélsőséges értékeivel szembesülünk, mint amelyek az 1920-as évek előtti időszakot jellemezték.

A vagyoni egyenlőtlenségekben mutatkozó trendek szembeszökően hasonlóak. Mivel történelmileg hosszú távon kívánjuk vizsgálni az Egyesült Államok jövedelmi egyenlőtlenségeinek alakulását, megint csak a hivatalos forrásból származó adatok friss keletű elemzéseiből (Saez–Zucman 2014; vö. Kopczuk–Saez 2004) született megállapításokhoz kell fordulnunk. Az IRS jövedelemadó-adataira támaszkodva Saez és Zucman (2014) a bevallott tőkejövedelmek (pl. osztalékok, kamatok, lakbér) alapján számolják ki az egyes vagyoni kategóriák szintjeit, gondosan ügyelve arra, hogy ezeket az adatokat az olyan vagyonformákat is figyelembe véve korrigálják, amelyekből nem fakad adóköteles jövedelem. Az e számítások eredményeképp kapott, s a 3. ábrán bemutatott idősor a már jól ismert U-görbe formáját adja. Szélsőséges vagyonkoncentráció a '20-as években, amit a vagyoni

helyzet gyors „demokratizálódása” követ a negyvenes évek végéig tartóan; a hetvenes évek kezdetéig viszonylagos stabilitás; a hetvenes években egy viszonylag rövid ideig tartó második demokratizálódási hullámmal; végezetül pedig, a '80-as, '90-es és a kétezres években a vagyonskoncentráció meredek megugrásával. Érdeemes megjegyezni, hogy a vagyoni egyenlőtlenségek gyors növekedése sokkal látványosabban mutatkozik meg a legfőbb ezrelékbe tartozó csoportnál, mint a legfőbb centilis utánuk következő hányadánál (lásd Saez–Zucman 2014). Ebben a meglehetősen kis létszámú csoportban markánsan figyelhető meg a vagyoni egyenlőtlenség növekedésének visszatérte: a legfőbb ezrelék részesedése 2012-ben majdnem ugyanolyan magas, mint 1916-ban és 1929-ben.

3. ábra: A legfőbb 1 ezrelék részesedése a vagyonból

Forrás: Saez és Zucman (2014).

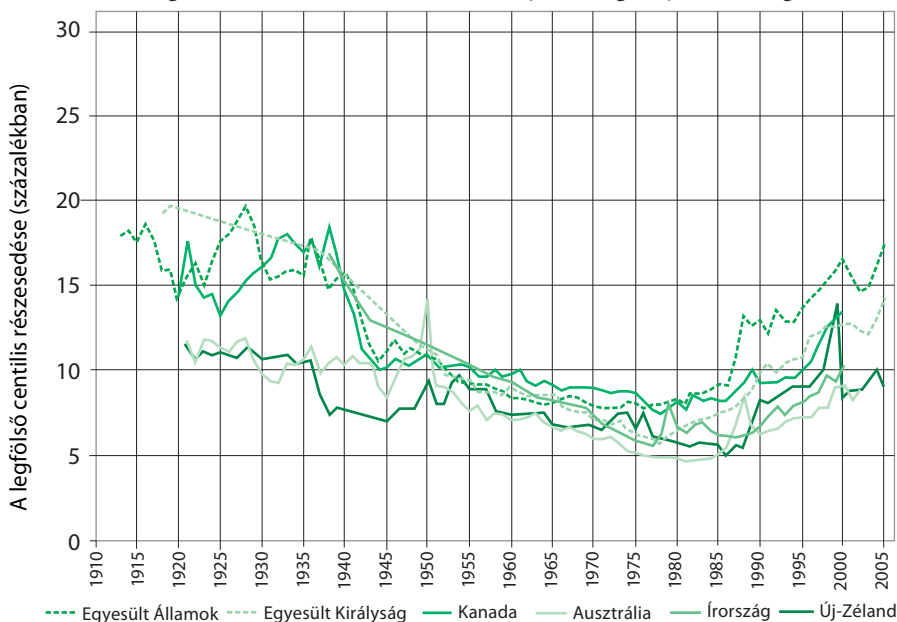
Mivel magyarázható a felső szint gyors vagyonosodása? Jelentős részben annak a növekedésnek tudható be, amely a vagyontulajdonuk szerint „topon lévők” kereseteiben mutatkozott meg. Amint azt Saez és Zucman (2014) megállapítják, a jövedelmi egyenlőtlenség kimutatható „hólabdahatással” van a vagyoneoszlás alakulására. A magas jövedelmek magas megtakarítási rátákat eredményeznek, s ezek hozzásegítenek a vagyoneoszlás koncentrációjához. Ilyen értelemben az egyenlőtlenségek növekedése és a vagyoneoszlás alakulása szorosan összefügg egymással.

Forduljunk most az összehasonlítható nemzetközi adatokhoz, s tegyük fel előbbi kérdésünket: igaz-e, hogy az Egyesült Államok szokatlanul nagy egyenlőtlenségeket mutató országgént kilóg a sorból, amikor más gazdag országokkal hasonlítják össze? Mivel a legtöbb országról elmondható, hogy a jövedelemeloszlásban az idő múlásának függvényében jelentős változások következhetnek be, ahhoz, hogy nemzetek közötti összehasonlításokra lehetőséget biztosító (és a létező ada-

tokat módszertanilag kielégítő módon kezelő) adatsorokhoz jussunk, meglehetősen hosszú időt felölélő adatbázisra van szükség. Megint csak arra kényszerülünk tehát, hogy az adóbevallásokban szereplő adatokat tekintsük a legjobb forrásunknak. Jóllehet számtalan módszertani bonyodalom adódhat, amikor adózási statisztikákat használunk arra, hogy nemzetközi összehasonlításokat tegyünk, mégis mik a legfontosabb előnyei annak, ha ezt választjuk? Legelőször is az, hogy a rendelkezésünkre álló idősorok szokatlanul nagy időtávot ölelnek fel. Másodszor pedig az, hogy lehetőségünk nyílik a legfőbb 1 százalék jövedelemrészesedésének mérésére, s így közvetlenül megragadhatjuk a jövedelmi egyenlőtlenségek fokozódásának egyik elsődlegesen fontos forrását. Éppen ezért Atkinson, Piketty és Saez (2011) munkájából fogunk meríteni, mely munka 22 ország egymáséival gondosan összehasonlíthatóvá tett adóügyi statisztikáinak eredményeire támaszkodik (lásd még ehhez Atkinson–Piketty 2007).

A rövidség kedvéért a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulására jellemző friss keletű trendeket az országoknak mindössze két csoportjára adjuk meg: bemutatjuk az angolul beszélő országok csoportját (Egyesült Államok, Kanada, Írország, Egyesült Királyság, Ausztrália, Új-Zéland), és a közép-európai országokat (Franciaország, Hollandia, Németország, Svájc). Ez utóbbiakhoz soroltuk Japánt is, mivel az általa befutott pálya hasonlít a közép-európai esetekéhez. A 4. és 5. ábrából kiolvasható adatok mindegyik országban a legfőbb centilis részesedését mutatják be, a realizált tőkejövedelem nélkül.

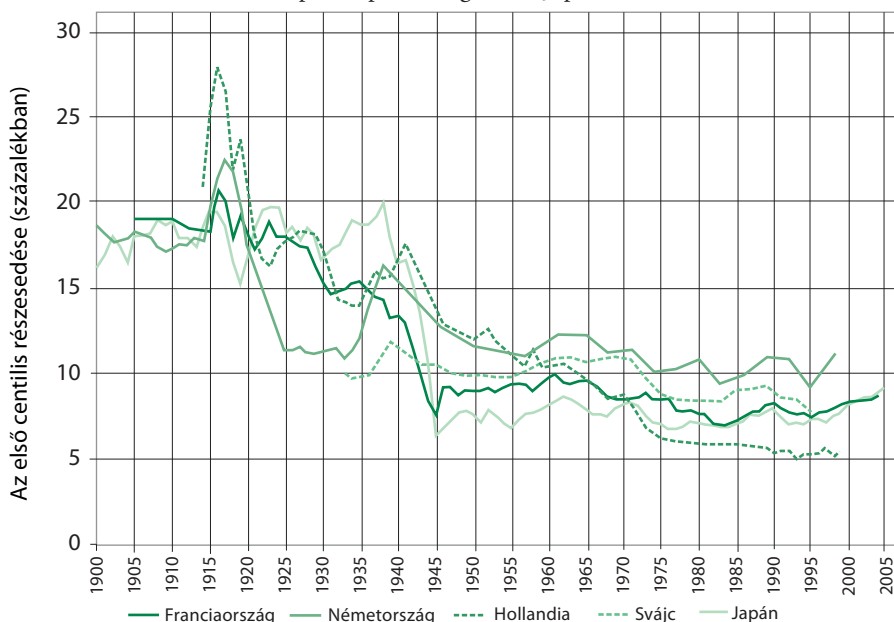
4. ábra: A legfőbb centilis részesedésének trendjei az angol nyelvű országokban

Forrás: Atkinson–Piketty–Saez (2011). Lásd ugyancsak: <http://elsa.berkeley.edu/~saez/atkinson-piketty-saezJEL10.pdf>

Az angolul beszélő országok mindegyike ún. liberális gazdaságpolitikát folytat. Mindegyikükre nagyjából ugyanolyan U-görbe alakú trendvonal jellemző, mint amilyent az 1. ábrán az Egyesült Államok kapcsán fölrajzoltunk. A közép-európai országokat és Japánt azonban ettől radikálisan különböző görbe jellemzi.

5. ábra: A legfelső centilis részesedésének trendjei néhány közép-európai országban és Japánban

Forrás: Atkinson–Piketty–Saez (2011). Lásd ugyancsak: <http://elsa.berkeley.edu/~saez/atkinson-piketty-saezJEL10.pdf>

A görbe annyiban megegyezik a 4. ábrán bemutatottal, hogy a 20. század első felében tagadhatatlanul csökkennek az egyenlőtlenségek, de ezt a tendenciát *nem* követi a későbbiekben az egyenlőtlenségek bármifajta növekedése, mint ahogy az az Egyesült Államokban és az angol nyelvet használó egyéb országokban megtörtént. A közép-európai országokban (és Japánban) ehelyett nagyjából-egészében stabil marad az egyenlőtlenség mértéke, sőt, bizonyos esetekben (mint pl. elsősorban Hollandiában és talán Svájcban) enyhe mértékben továbbra is csökken.

Az Egyesült Államok így legalább két fontos szempontból különbözik a többi gazdag országtól. Először: azoknak az országoknak a csoportjához tartozik, amelyekre az U-görbe jellemző (ami azt jelenti, hogy a 20. század vége felé az egyenlőtlenségek mértéke látványosan megugrott – s mint az 5. ábrán jól látszik, ez nem mindenütt következett be). Továbbá – mint az a 4. ábrából világosan látszik – az Egyesült Államokban ez a folyamat még az U-görbével jellemezhető országokhoz képest is egészen speciálisan virulens formában érvényesült. A 20.

század elején nálunk szélsőségesen nagyok voltak az egyenlőtlenségek, s a 21. század kezdetétől megint csak egészen szélsőségesen nagyra nőttek. Az Államok mindössze csak a 20. század közepén esett le a maga U-görbéje aljára, nagyjából átlagos mértékű egyenlőtlenségekkel, melyek fényében ekkor nagyjából egy átlagos gazdag országnak lehetett tekinteni. Napjainkból visszatekintve nagyon is szokatlan és tévkövetkeztetésekhez vezetni képes időszakasza ez az Egyesült Államok történelmének.

A modernizációs narratíva

Vajon akkora megrázkódtatást jelent-e e folyamat beindulása, hogy feltétlenül elvetnünk kelljen a modernizációs elméletet (amelyet nagyon sokáig e hosszú távú trendre adott legtekintélyesebb magyarázatként könyveltünk el), s helyébe valami mást keresnünk? Hogy erre választ adhassunk, célszerű legelőször is szemrevételeznünk a modernizációs elmélet legfontosabb vonásait (ideértve azokat a kiigazítására tett nem régi erőfeszítéseket is, amelyekkel megpróbálták „hozzáigazítani” a frissebb keletű folyamatokhoz és tényadatokhoz). Eljárásunk abból fog állni, hogy szemügyre vesszük, mennyire képes ez a narratíva értelmesen számot adni (1) a jövedelmek és keresetek eloszlásáról; (2) az azokhoz a lehetőségekhez jutási esélyeknek az eloszlásáról, amelyekben aztán magas keresetre, illetve privilegizált osztályhelyzetre lehet szert tenni, valamint (3) a jövedelemnagyságnak és az osztály-hovatartozásnak az attitűdökre és viselkedésmódokra gyakorolt hatásáról.

Az egyenlőtlenség pályáivá

Mint azt az 1. ábrán láthattuk, az egyenlőtlenség mértéke a húszas évek vége felé, illetve a II. világháború alatt drámaian zsugorodott, s aztán a következő 30 év során viszonylag alacsony szinten állapodott meg. A klasszikus Kuznets-görbe (lásd Kuznets 1955) alapján a kapitalista fejlődés kezdeti szakaszairól elmondható, hogy nagymértékben megnövelték a jövedelmi egyenlőtlenségeket: a tőke egyre kisebb számú befektetőnél koncentrált. A kapitalizmus fejlettebb formáinak színre lépte a középosztály létszámának növekedéséhez, s ebből következően a felívelő trend visszafordulásához vezetett. A fordított U-görbe alakzat létrejöttét eredményező oksági dinamikát még nem látjuk tisztán (lásd Acemoglu–Robinson 2002), de a legtöbb szociológus úgy gondolja, hogy az egyenlőtlenségeknek a kései iparfejlődés során bekövetkező csökkenése az alábbi folyamatnak tudható be: a szakképzett munkásság egyre fontosabb szerephez jut a termelésben; ennek megfelelően a munkásság termelékenysége minden téren növekszik; a szaktudás és a termelékenység növekedése pedig egyre több „hatalommal” ruházza föl a szakképzett munkásságot.

A Kuznets-görbe egészen az 1970-es évek elejéig igen jól illeszkedett az egyenlőtlenség mértékét illető tényekhez. Az egyenlőtlenségek az ezt követő időszak-

ban drámai mértékben beinduló növekedése arra látszik utalni, hogy a napjainkban zajló folyamatok magyarázatára már nem használható – vagy legalábbis nem könnyen *és magától értetődő* módon. Jóllehet a Kuznets-görbére magyarázatként való hivatkozás mára igencsak kiment a divatból, a gazdasági egyenlőtlenségek alakulását napjainkban jellemző trendekről adott, leginkább érvényesnek elkönyvelt magyarázat könnyűszerrel tekinthető a modernizációs elmélet kisebb vonatkozásokban módosított változatának. A „szakértelem szerint torzított technikai változás”, betűszóval SzSzTTV (*skill-biased technical change – SBTC*) nézetének képviselői a következőket állítják: a magasan képzett munkaerő iránti igény gyorsan növekszik; a rendelkezésre álló magasan képzett munkaerő nem képes kielégíteni ezt az egyre növekvő igényt; az ennek nyomán föllépő egyensúlytalansági helyzet azt eredményezi, hogy a magas szakértelmet egyre magasabb áron vásárolják meg, aminek következtében egyre nagyobb egyenlőtlenségek tapasztalhatóak (lásd Acemoglu–Autor 2010, Autor–Katz–Kearney 2008, Goldin–Katz 2008). Ennek az értelmezésnek lehet olyan optimista végkicsengése, hogy a magasan képzett munkaerő iránti egyre nagyobb igény egy *rövid* ideig egyensúlyvesztési helyzetet idéz elő, amely – a magas képzettséget igénylő munkának magasabb áron történő megvásárlásával – beindíthatja a magasan képzett munkaerőforrás kompenzációs megnövelését. Ha elterjed az az információ, hogy a felsőfokú végzettségnek magas a „hozadéka”, az elnyerésére törekvő munkaerő majd rástartol a felsőfokú végzettség megszerzésére, majd pedig a felsőfokú végzettségűek számának megnövekedése leszorítja a korábbi felárat. A szakképzett munkaerő hiánya következtében föllépő felár – e logika értelmében – akár úgy is fölfogható, hogy nem több, mint a modernizációs elmélet kínálta előrejelzésektől való *rövid* átmeneti elkanyarodás.

A lehetőségek megragadása kirajzolta pályáiv

Az előnyökkel kapcsolatos narratívának lehetséges olyan változata is, amely élesen elkülöníti egymástól a szociális ellenszolgáltatások (pl. keresetek) eloszlását az ilyen ellenszolgáltatásokra szert tevés lehetőségeinek eloszlásától. A liberális jóléti rendszerekben a szélsőséges jövedelmi egyenlőtlenségek elfogadhatóak lehetnek, de szigorúan csak abban az esetben, ha a magasabb jövedelmekre szert tevés lehetőségének esélyét nem korlátozza semmi. Vagyis leginkább az esélyekben (az esélyekre szert tevés lehetőségében) mutatkozó egyenlőtlenségeket tartják elfogadhatatlannak. A modernizációs narratíva természetesen azon az állásponton van, hogy a II. világháborút követő időszakban az esélyeknek ez az egyenlőtlensége fokozatosan mérséklődik.

Azt szokás feltételezni, hogy ezt a mérséklődést legerőteljesebben a közép-, illetve felsőfokú tanulmányok elterjedése váltja ki (lásd Breen–Jonsson 2005). Úgy gondolják, nem egyszerűen arról van csak szó, hogy a hitelfelvételi lehetőségek és különféle segélyprogramok (mint pl. a *G.I. Bill*, a háborúból leszereltek a társadalomba újból betagozódásának lehetőségét garantáló törvény) révén a tovább-

tanulást ellehetetlenítő pénzbeli korlátok enyhülnek. Jóllehet a modernizációs hipotézis egyes változatai kiemelt fontosságot tulajdonítanak e verzióknak, Hout (1988) és Torche (2014) arra mutattak rá, hogy a származás és a pályaválasztási elképzelések közötti összefüggés egyetemi hallgatók között már nem mutatható ki. Ők ebből azt a következtetést vonják le, hogy az iskolázottság szintjének jelenleg megfigyelhető emelkedése megváltoztatja a népesség összetételét, emiatt a származás jelentősége elhalványul a társadalomban, ami viszont általánosságban véve a mobilitás csökkenéséhez vezet.¹ Ez a gondolatmenet a Beller–Hout szerzőpárost (2006: 28) egy olyan konklúzióra készíti, miszerint a felsőfokú végzettségűek számarányának növekedése *„az egyik legfontosabb oka annak, hogy egyre alacsonyabb az apák és fiaik foglalkozása közötti korreláció mértéke”*.

Ennél általánosabb érvényű megállapítás lehet az, hogy a kompetitív piacgazdaságnak az a dolga, hogy a diszkrimináció mindenféle formáját fölszámolja, akár a nemre, akár a fajra vagy a társadalmi származásra vagy akármire alapoz. Becker a maga „diszkriminációra hajlamosság”-modelljének első változatában (1957) úgy érvelt, hogy a diszkriminációnak vége fog szakadni. A munkáltató kénytelen magas bért fizetni, ha igényének megfelelő munkaerőt – azaz: férfit, fehér bőrt vagy bármi egyéb óhaja szerintit – akar alkalmazni. Ez a „válogatásra való hajlam” azért diszkriminatív, mivel olyan exogén, folyamatidegen preferenciák függvényévé teszi a munkaerő alkalmazását, melyekről semmiképp nem állítható, hogy megkövetelésükre a munkáltatót a profit vagy a piaci részesedés maximalizálására törekvő megfontolások vezetnék. Ha a menedzserek ilyen hajlamoknak engedve hoznak döntéseket arról, hogy kiket vegyenek fel, cégeik nem bizonyulnak majd versenyképesnek azokkal a cégekkel szemben, amelyek nem diszkriminálnak. Az előbbieknél ugyanis anélkül kell többletpénzt fizetniük az általuk megfelelőnek tartottnál, hogy azt kompenzálja a termelékenység növekedése. Az erről a történetről adott szokványos beszámolóknak mindig előfeltételezve van, hogy ezek fokozatosan ki szorulnak majd a piacról, még akkor is, ha néhány diszkriminatívnak mondható cég – annak érdekében, hogy versenyképes maradjon – változtat munkaerő-felvételi gyakorlatán.

Ez a fajta közgazdaságtani szemléletű értelmezés párban jár egy olyanfajta szociológiai értelmezéssel, amely rendkívül fontosnak tartja, hogy az univerzalista szemlélet érvényesítésére törekvő munkaerő-felvételi gyakorlatokban (pl. nyílt munkaerő-felvétel, végzettség-központúság), a bürokratizált fizetési „től-ig” kategóriák, illetve az ugyancsak bürokratizált előmeneteli eljárások alkalmazása révén egyre inkább terjedőfélben van a modern személyzeti gyakorlatok alkalmazása. A személyzettel szemben alkalmazott bürokratikus eljárás lényege a formailag merev elköteleződés a dolgozókkal szemben tanúsított egyenlő bánásmód, illetve a meritokratikus alapon történő munkaerő-felvételi és előléptetési rendszer mel-

¹ Ámbár Florencia Torche azt tapasztalja, hogy a magasabb tudományos fokozatokkal rendelkezők körében újjól megfigyelhető lesz egy erős intergenerációs összefüggés, az érintett népesség létszáma valószínűleg olyan alacsony, hogy összességében nem nagyon gyakorolhat érdemleges hatást a társadalmi osztálytagozódásban a származás szerinti reprodukcióra.

lett. Ideáltipikus formájában a bürokrácia térnyerése egy saját dinamikáját érvényesítő szervezési folyamattá válik, olyan diffúziós folyamattá, amely nem a tényleges hatékonyságon múlik (mint azt a közgazdasági narratíva sugallja), hanem annak *megelőlegezett előfeltevésén*, hogy a bürokratikus gyakorlat hatékony, s ezért a magukat modernnek tartani kívánó cégeknek emezt kell alkalmazniuk. Ez a narratíva – akárcsak a közgazdasági megközelítés – hallgatólagosan feltételezi, hogy a cégek fokozatosan olyan szervezetműködtetési gyakorlatokhoz folyamodnak majd, amelyek mérséklék az esélyek egyenlőségében mutatkozó fogyatékoságokat.

Az osztály-hovatartozás hatásainak pályáivé

A modernizációs narratíva utolsó eleme szerint az osztályszármazás fokozatosan az embert egyre kevésbé „magába záró”, mindent meghatározó következményekkel terhes identitáselemmé válik. E narratíva szerint a korai ipargazdaságra az jellemző, hogy az embereket nagy, átfogó, egymással szemben ellenséges társadalmi osztályokba tagolja be, mely osztályok keményen megszabják, hogy a beletartozóknak mik az érdekeik, attitűdjeik, hogyan viselkednek. Ezek az osztályok aztán – egyebek mellett – azért tudtak erősekké válni, mert a politikai pártok és a szakszervezetek elvégezték az ahhoz szükséges ideológiai munkát, hogy a csak „képzeletben élő” tulajdonságokkal rendelkező (és földrajzilag is szanaszét szórtan létező) embercsoportokat kulturálisan koherens egységet alkotó közösségekké forraszthassák egybe. A modernizációs narratíva erősen vallja, hogy az egybekovácsolásnak ez a folyamata egyre inkább működésképtelen, annak megfelelően, hogy (1) a politikai pártok az egy-egy témára összehívott politikizálás kedvéért fölthagytak azzal, hogy osztályalapú platformba tömörüljenek; illetve (2) a szakszervezetek is teljesen fölthagynak az ilyesfajta tevékenységgel, vagy legalábbis instrumentálissá szűkítik le, s fontosabbá válik számukra kézzel fogható előnyök kicsikarása, mint társadalomátalakítást vizionáló osztálynarratívák hangoztatása. Olyan szervezetek hiányában, melyek kinyilvánítottan arra törekednének, hogy tagjaikat egy osztályalapú világnézet követésére neveljék, a nagy társadalmi osztályok az elmúlt korok mélyen gyökeresően intézményesült közösségei helyett egyre inkább társadalomtudósok kidolgozta szimpla statisztikai kategóriákká válnak. Ez a fajta értelmezés, bár általában „posztmodernnek” szokás minősíteni, valójában nagyon is erősen kötődik a modernizációs elméletekhez, amelyek ugyancsak úgy tekintettek az osztályra, mint bőkezűen tékozzolható erőforrásra (lásd Clark–Lipset 2001, Evans–Tille 2012, Inglehart 1997, Pakulski–Waters 2008, Weeden–Grusky 2005).

A piacosítási narratíva

Azért ismertettük részletesebben a modernizációs narratívát, mivel még napjainkban is gyakran szolgál szemléleti alapjául különféle kutatásoknak, jóllehet annyit enyhén szólva is állíthatunk róla, hogy mára hitelét veszített megközelítésnek tekinthetjük. Rendszerszervező vonzereje nagyot csökkent, mivel nem képes megmagyarázni a jövedelmi egyenlőtlenségek létrejöttét, az egyenlőtlenség askriptív formáinak tartós fennmaradását, illetve a társadalmi mobilitással kapcsolatos egyenlőtlen esélyek fennmaradását. Hogy miért fordulnak mégis hozzá? Részen azért, mert nincs alternatíva, mely a helyébe léphetne. Jóllehet szép számmal akadnak új (de egy-egy konkrét, szűk körű problémára szabott) alternatív értelmezések, érdemes elgondolkodnunk azon, kidolgozható-e egyáltalán – a modernizációs vagy posztmodernizációs narratíva akár teljes kelléktárának használata révén is – valami új, mindent átfogó „történet”. Az alább következők célja nem kevesebb, mint egy ilyen lehetséges narratívát fölvázolni. Mondandónkat erősen „stilizált” formában terjesztjük elő. Legjobb esetben is éppen csak elkezdődő tendenciákra tudunk rámutatni, melyekből nem tudni mi lesz, arra csak a távoli jövőben kapunk majd választ... ha egyáltalán.

Új narratívánk némiképpen másképp próbál számot adni arról, hogy (1) mik az egyenlőtlenség forrásai; (2) mi a szerepe a piac mellett elkötelezett ideológiának az egyenlőtlenség legitimálásában; (3) milyen szerepet játszik az áruvá válás az egyenlőtlenségi viszonyok hatókörének kiterjesztésében; (4) milyen következményekkel járhat az egyenlőtlenség fokozódása az esélyekre és a mobilitásra; és végül (5) milyen hatást gyakorol az egyenlőtlenség növekedése a társadalmi osztályok sorsára. Vegyük hát sorba ezeket a problémákat.

Miért van annyi minden egyenlőtlenség?

Amint azt előzőleg megjegyeztük, a modernizációs narratívának létezik olyan olvasata, mely úgy véli a növekvő egyenlőtlenségről, hogy az a szakképzett munkaerő iránti igény és kínálat közötti eltérés eredménye. Azt is föltételezi, hogy ez csak *időleges* letérés a mindinkább növekvő egyenlőséghez vezető útvonalról. Van azonban olyan változata is ennek a narratívának, mely a mostanság magas áron megfizetett szakképzettségéből következő szélsőséges egyenlőtlenséget jóval állandóbb állapotnak tekinti, azt tételezve, hogy mindez a technológiai változások hatásaira reflektál. Ebben a változatban a szakképzettség növekvő határtermékében a szakképzettség növekvő marginális hozadéka tükröződik vissza. (Ami mögött hallgatólagosan az a feltételezés érvényesül, hogy ezeket a hozamokat többnyire teljesen legitimnek tartják – olyan árnak, amit fizetni kell azért, hogy a piac működése kompetitív és hatékony legyen.)

A piacosítási narratíva ezzel szemben azon az állásponton van, hogy a szélsőséges egyenlőtlenségeket részben az okozza, hogy az osztálystruktúra felsőbb szintjein sok lehetőség van járadék begyűjtésére. Mint a későbbiekben majd részlete-

sen beszélünk róla, az ilyen járadékok beszédese többnyire valamilyen „függöny” mögé bújtatható. Többnyire azt a látszatot próbálják kelteni, hogy valamilyen kompetitív piaci tevékenység terméke. Amikor tehát a „piacosítási narratívára” utalunk, sokkal inkább az egyenlőtlenségek *bemutatásának* módjáról beszélünk, s nem szükségszerűen *keletkezésük* módjáról.

A járadékot, a hagyományoknak megfelelően, egy tőkejóság (pl. a munka) hozadékának tekintjük, ami ahhoz kell, hogy az illető tőkejóság egy tökéletes versenypiacon rendelkezésre álljon. E definíció szerint járadék akkor keletkezik, ha a vagyontárgy iránti kereslet meghaladja a kínálatot, *ugyanakkor* ez a kínálat valamilyen „természet adta” módon rögzítettnek tekinthető, illetve valamilyen társadalmi vagy politikai korlátok segítségével mesterségesen korlátozva van. A „rögzített kínálat” miatt a munka nem tud reagálni arra az árnövekedésre, amely mindig bekövetkezik, valahányszor a kereslet meghaladja a kínálatot. Napjainkban a munkaerőpiacon a járadék sokféle formát ölthet. Ilyen például a szakszervezet által kialakított bér és a vele járó tovagyűrűző hatás, vagy az a bértöbblet, ami a minimálbérből fakad (lásd Cha–Morgan 2010, Freeman–Medoff 1984, Grusky 2012, Katz–Summers 1989, Neumark–Wascher 2010, Red Bird–Grusky 2015, Weeden 2002, Weeden–Grusky 2013).²

Jól tudjuk, hogy néhány történetileg kialakult intézmény, amelyekben keresztül a munkások képesek lehettek járadékot szerezni, az elmúlt 35 év során jelentősen meggyengült. Az érdeklődésünkre számot tartó két legfontosabb változás egyfelől a minimálberek reálértékének, illetve a szakszervezeti tagsággal rendelkező munkaerő-állomány létszámának csökkenése. Amennyiben érdeklődésünk középpontjába azoknak az intézményeknek a hanyatlását állítjuk, amelyek a jövedelemeloszlás alján találhatóak számára biztosítanak járadékot, manapság azt szokás gondolni, hogy a fejlett ipari társadalmakra alapvetően olyan dinamika jellemző, amely nem a járadékokhoz jutásnak kedvez, hanem épp ellenkezőleg, az ilyen lehetőségek felszámolásának. A piacosítási megközelítés ezzel szemben úgy fogja föl a dolgot, hogy a járadékforrásokat teremtő, illetve fölszámoló erők aszimmetrikusak. Ennek megfelelően ahogyan a járadékszerzés fokozatosan elérhetetlenné válik a jövedelemeloszlás alá szorult dolgozók számára, a skála felső zónájában az erre való lehetőség egyre inkább megeremtődik (Grusky 2012).

A járadék egész sor formában érkezik. A vezérigazgatók (*chief executive officer* – *CEO*) fizetésének „égbe szökése” például úgy is értelmezhető, hogy azért következett be, mert a vezérigazgató által kijelölt bizottsági tagok döntenek arról, mekkora is legyen a vezérigazgató fizetése (lásd Bebchuk–Fried 2010). Ez a rendszer nagyon is lehetővé teszi, hogy a különféle bizottságok tagjai lelkesen rábólintsanak a bőséges kompenzációs juttatásokra, mivel nagyon is érdekükben áll kiszorgálni a vezetést. Nem nagyon van mit meglepődni azon például, hogy a ve-

² Itt elsősorban azokkal a járadékokkal foglalkozunk, amelyekhez az egyének a munkájuk révén jutnak hozzá; kevesebb fontosságot tulajdonítunk a cégek tulajdonába kerülő járadékoknak (kivéve az olyan eseteket, amikor ezek egyenlőtlenül oszlanak meg a tőkésék és a munkások között).

zérigazgatói fizetés magas, amikor nagy számban kooptálják külső intézmények igazgatóit az igazgatótanácsba. Hasonló a helyzet, amikor az iskolázottság magas hozama részben abból fakad, hogy azok, akiknek birtokában vannak a megfelelő bizonyítványok, védettek attól a versenyhelyzettől, mely akkor állna elő, ha mindenkinek – még a legszegényebbeknek is! – szabadon módja lehetne teljes és tökéletes mértékben hozzájutnia a felsőoktatásban való részvétel lehetőségéhez. A magasan képzetteknek további előnyt nyújthat az, hogy többnyire olyan foglalkozásokat töltenek be, amelyek a bejutás lehetőségét feltételekhez (jogosítványok, képesítések) kötik. Ez aztán védelmet nyújt nekik az ellen, hogy versenyhelyzetben kelljen bizonyítaniuk, s lehetővé teszi, hogy monopolhelyzetben szabják meg, milyen árat kérjenek tevékenységükért.

Nem kívánunk kitérni a járadékszerzés különböző formáira és mechanizmusaira, mivel e témában rendkívül gazdag irodalom áll rendelkezésünkre (lásd Grusky 2012, Hacker–Pierson 2010, Stiglitz 2012). Ehelyett megelégszünk annak hangsúlyozásával, hogy a járadék komolyan hozzájárul az egyenlőtlenségek növekedéséhez, s szerves része a modern gazdaság működésének. Biztonsággal állítható, hogy nem az a fajta egyszerű „csökevény”, aminek a modernizációs elmélet képviselői szokásosan tartják.

Az ideológia álcázása

A piacosítási perspektíva első megkülönböztető jegye az, hogy a járadéknak nem elhanyagolható szerepet tulajdonít az egyenlőtlenség kialakulásában, de van egy másik, hasonlóan fontos vonása is. Nevezetesen az, hogy „piaci ideológiánk” elleplezi ezt az összefüggést, s helyett úgy kezeli az egyenlőtlenséget, mintha az az egymással versengő piaci erők eredményeképpen következne be. Ily módon mindjárt „igazolja” is a létezését. A napjainkban észlelhető szélsőséges egyenlőtlenségnek ez a jellege különösen jól ragadható meg a szembeszökően magas vezetői keresetekben. Bár ez a pénz részben amiatt áll elő, mert a vezetői stábnak speciális, elkülönült érdekei vannak (mint azt fentebb elemeztük), érdekeiknek ezt az elkülönült jellegét sikeresen lehet elleplezni azzal, hogy cégen kívülről toboroznak szakembereket, hogy vizsgálják, más hasonló cégeknél milyenek a fizetések, s ennek figyelembevételével tegyenek javaslatot a cég számára. Az „igazodó” keresetnagyságokat aztán úgy állítják be, mint a piacon folyó verseny kényszerű következményét. Valóban nem várhatjuk el a felsővezetőktől, hogy a piacon jellemző fizetéseknél alacsonyabb összeget fogadjanak el, s az egyes vállalatoknak nincs más választásuk, mint ehhez igazodva megszabni a CEO („chief executive officer”) fizetésének nagyságát. Mindazonáltal nem lenne helyes, ha arra a következtetésre jutnánk, hogy ez a fizetési csomag a vezető marginális teljesítményét tükrözi. Igazság szerint ez többé-kevésbé nem egyéb, mint a gyakorlatban létező „csomag”; egyszerűen azt a gyakorlatot tükrözi, mely szerint a vezérigazgató lehetőséget kap arra, hogy a vezetői testületbe olyan embereket ültessen, akik ezért a lekötelezettjei. Az így előálló „piaci fizetés” ennek megfelelően úgy keletkezik,

hogyan a vezetői testület fizetéssel kapcsolatos döntéseit nem piaci erők befolyásolhatják.

Amit mondani akarunk, egyszerűen annyi: a napjainkban érvényesülő egyenlőtlenségeket a piaci versenyre épített ideológia próbálja meg legitimálni, pedig ez az egyenlőtlenség gyakran nem kompetitív folyamatok eredménye. Különösen igaz ez az osztálylétra tetején. Az osztálystruktúra alján található szegény népességeknek unalomig szavaltak már arról, mennyire kötelességük, hogy a piac törvényeit fegyelmezetten elfogadják s elviseljék. Például az ipari termelésnek az Egyesült Államokban bekövetkezett hanyatlását úgy értelmezik, mintha semmi egyéb nem lenne, mint az az „építő rombolás”, amelyről a kapitalizmus mindig is híres volt, s amely azzal jár, hogy a vesztesnek le kell nyelnie a keserű pirulát és igazodnia kell a piachoz. A „piaci verseny” ideológiája akár még *némi* valósággalappal is bírhat az osztálystruktúra legalsó szintjein (a szakszervezetek szétesésében, a minimálbér egyre alacsonyabb), legfelül azonban nem több pusztán ideológiánál – de ez az ideológia nagyon is képes a rendszer igazolásául szolgálni!

Miért is számít ez az ideológiai leplezés? Azért, mert részben ez teszi lehetővé, hogy a szélsőséges egyenlőtlenségek képesek legyenek tartósan fennmaradni. Ha a modernizációs eszméire, illetve a piacosításra építő két narratíva különbözik egymástól a tekintetben, hogy mennyire tartós az egyenlőtlenség, s hogy miért is alapvető jellemzője a modern világ létfeltételeinek, csak annyiban teszik, hogy a piacosítási narratíva pontosabban méri föl, milyen elképesztően hatékonyan működik az egyenlőtlenségek legitimálása és milyen jól „értékesíthető”. Ha tekinthetjük is a „Foglaljuk el a Wall Streetet!” mozgalmat arra szolgáló erőfeszítésnek, hogy kétségbe vonja ezt a fajta legitimációs munkát, igazi mainstream mozgalommá soha nem tudott válni – részben éppen a piaci verseny ideológiájának széles körű elterjedtsége és nagy vonzereje miatt.

Az áruvá válás föltartóztathatatlansága

A piacosítási nézőpont harmadik jellegzetessége, hogy a szélsőségesen nagy egyenlőtlenségnek változatos és messze terjedő hatást tulajdonít, mivel a javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyre inkább egyedül azon múlik, hogy valakinek van-e pénze a megvásárlásukra. Ebből következően, akik a jövedelemeloszlási skála aljára szorulnak le, kétszeresen is hátrányos helyzetűnek tekinthetők. Nemcsak az mondható róluk, hogy – legalábbis másokhoz képest – kevesebb pénzükhöz van; egyre inkább igaz az is, hogy a javak, szolgáltatások és lehetőségek megszerzésére leginkább éppen az a pénz hiányzik, amivel ők – sajnos – nem rendelkeznek. Azt mondhatjuk tehát, hogy az áruvá válás föltartóztathatatlan folyamata miatt lesz igazán húsba vágóvá az egyenlőtlenség növekedése.

Ez a folyamat nagyon széles körben érvényesül. A piac fokozatosan helyébe lép a nukleáris családnak, a tágabb családnak és a szomszédságnak, amelyekhez egykor fordulni lehetett, ha a gyerekekre való vigyázást, ház körüli munkában való segítséget, pénzbeli kisegítést, öreggondozást, betegápolást és még sok minden egye-

bet kellett megoldani. Hogy egyre inkább minden áruvá válik, szorosan összefügg a fajta differenciálódással és specializálódással, melyre a modernizáció teoretikusai (mint pl. Talcott Parsons) oly nagy hangsúlyt fektettek. A piacosítási narratíva mindazonáltal különös nyomatékkal utal arra a *speciális módra*, ahogyan e funkciók ellátása különbséget teremt: kitagozódnak a családból, betagozódnak a piacgazdaságba, így létfontosságúvá teszik a fizetőképességet.

Ebből egyenesen következik, hogy a növekvő egyenlőtlenségnek súlyos következményei vannak: az alul lévők egyre többször hátrányba kerülnek a szolgáltatásokhoz jutásért folytatott versenyben, s ez mind több területen érinti őket. Nyilvánvaló, ha az egyenlőtlenség olyan országokban kezd növekedni, melyek viszonylagosan ellent tudtak állni az áruvá válási folyamatnak (mint pl. a szociáldemokrata politikát folytató országok), akkor a társadalmi kihatások kevésbé gyűrnek maguk alá mindent.

Az esélyek egyenlőtlensége

A piacosítási hipotézis esetében elmosódni látszik a valamikor érvényben volt különbségtévés a „feltételekben” (mondjuk, a jövedelem nagyságában) mutatkozó egyenlőtlenség és az „esélyekben” mutatkozó egyenlőtlenség (pl. intergenerációs jövedelmi mobilitás) között. E vonatkozásban a tipikus érvelés hajdanán úgy szólt, hogy a feltételek egyenlőtlensége és az esélyek egyenlőtlensége analitikusan különböző fogalmak, s könnyen változtathatók ellentétes irányba. Előszeretettel volt szokás úgy nyilatkozni például, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség növekedésével nincsen semmi baj, mivel az Egyesült Államokban erőteljes a társadalmi mobilitás, mindenki fair esélyt kap arra, hogy a legmagasabb szintekre is föl-küzdhesse magát.

A piacosítási narratíva ehelyett azt sugallja, hogy azokban a társadalmakban, ahol nagyok az egyenlőtlenségek, a társadalmi mobilitás csökkenni fog. Ez részben azért következik be – mondja –, mert ahogy a jövedelmi egyenlőtlenségek növekednek, a családi összjövedelmek különbségei is nőni fognak; a privilegizált osztályokba születő gyerekeknek ennek megfelelően több forrás áll majd rendelkezésére, ami előnyükre szolgál majd a versenyben, hogy sokra vigyék. „Oda-fönt” ezek az extra források megvásárolhatóvá teszik, hogy a csöppség magas színvonalú gondozásban részesüljön; már iskoláskor előtt megkapja a készségfejlesztő játékokat és könyveket; a tanulmányok végeztével az „iskoláskort lezáró” nyaralást („töltsön a gyerek egy nyarat Európában!”); érettségi után biztosítják az előzetes fölkészülés lehetőségét, elit iskolákban és kollégiumokban folytatott propedeutikát (lásd Putnam 2015, Kornrich–Furstenberg 2013). Ugyanakkor az e körökben jellemző jövedelemtöbblet lehetővé teszi, hogy a gazdagabbak megengedhessék maguknak az előkelő lakókörnyezetet s a „jobb környék” egyéb kedvezményeit (közel eső könyvtárakat, alacsony bűnözési mutatókat, elegáns parkokat stb.), színvonalas státusú kapcsolati hálókat, melyek mind-mind segítenek az osztály-hovatartozás társadalmi újratermelésében.

Mindebből az következik, hogy ebben a narratívában a *gazdasági* helyzetre építő askripciót egészen másképp kezelik, mint egyéb formáit. A szokványos modernizációs elmélet a tulajdonságokkal való felruházás (*askripció*) formái között nem tesz különbséget, mindegyiket a múltból visszamaradt, érvényét vesztt „kövületnek” gondolja. Nem vesz tudomást arról az alapvető különbségről, amely a faji, az etnikai származásra vagy a nemre alapozó tulajdonítások és a társadalmi vagy gazdasági helyzet szerinti származásra alapozó askriptív gondolatmenet között létezik. A tulajdonságokkal felruházás utóbbi változata egyre fontosabbá válik, abból következően, hogy (1) a jövedelmi egyenlőtlenségek növekednek, s ez lehetővé teszi, hogy a jobb helyzetű szülők többet költhessenek a gyerekeikre; illetve (2) az áruvá válás megállíthatatlan folyamata azt eredményezi, hogy az anyagi erőforrások hatóköre a képességek fokozására fordítható kiadások mind szélesebb körére terjeszthető ki. Érdemes azt is megjegyezni, hogy az ilyen gazdasági askripció védett a litimitás elvesztésével szemben: a családi köteleket s azt, hogy egy szülő védi, támogatja gyermekét, szentnek szoktuk gondolni, nemkülönben azt is alapvető szabadságjognak tartjuk, hogy az ember arra költhesse a pénzét, amire akarja.

Mindebből az következik, hogy – szemben azzal, amit a modernizációs elmélet szokott módon tételez – a családi származás „meghatározó adottságnak” tekintése nem érvényességét vesztt, ásatag „csökevény”, aminek automatikusan csökken a jelentősége. Nagyon is hatékony erők munkálkodnak az életben tartásán, még akkor is, ha a faji származás és a nem meghatározó ereje egyre gyengül.

Az osztályhelyzet és a jövedelem hatásai

Ezt a részt annak rövid bemutatásával zárjuk, milyen következményekkel jár a piacgazdaság térnyerése az osztályhelyzet és a jövedelmi beállítódásokra, a cselekedetekre és az életstílusra gyakorolt hatására. Mint még emlékszünk rá, a modernizációs narratíva a társadalmi osztályt olyan szerveződési formának tekinti, mely nagyon is fontos szerephez juthatott az iparfejlődés korai, konfliktusokban gazdag időszakában, de – azzal párhuzamosan, hogy a politikai pártok és a szak-szervezetek egyre inkább föltagynak az osztályokat osztályegységbe kovácsoló ideológiai munkavégzéssel – mindinkább szárnyaszegetté válik.

A piacosítási hipotézis, ezzel ellenkezőleg, úgy tekint a társadalmi osztályokra, mint „dobozokra”. Egy-egy ilyen „dobozban” hasonló jövedelmi vagy vagyoni helyzetű embereket találunk. Erre a felfogásra *ragyogó jövő* vár, mivel (1) az ilyen osztályok között kialakuló éles jövedelmi és vagyoni különbségek tovább fokozódnak, és a fogyasztásban, életstílusban egyre egyértelműbb *osztályok közötti* különbségeket hívnak életre; illetve (2) az áruvá válás föltartóztathatatlan térnyerése nem jelent egyebet, mint hogy egyre több és több olyan terep adódik, ahol az előnyösebb helyzetű osztályokba tartozók érvényt szerezhetnek – méghozzá látványosan – privilégiumaiknak. Bár sok szociológus sokáig ragaszkodott ahhoz

az állásponthoz, hogy a társadalmi osztály alapú rendszerek nem fokozhatók le egyszerűen valamiféle gazdasági (jövedelmi vagy vagyoni) hierarchiává (lásd pl. Bourdieu 1984, Erikson–Goldthorpe 2002), a piacosság narratívája azt tartja, hogy ez a fajta gazdasági redukcionizmus egyre inkább pontosan írja le majd, hogy miről is van szó. Az osztályokat a közöttük húzódnó jövedelmi és vagyoni szakadék egyre jobban elválasztja egymástól, egyre inkább azt tapasztaljuk, hogy egy adott osztály tagjai egyre inkább ugyanazon a környéken laknak, egyre inkább ugyanazokat a dolgokat fogyasztják, ugyanolyan fajta helyeken nyaralnak. A megélt tapasztalatok szerinti szegregálódás föl fogja erősíteni a házassági homogámiát és az osztályalapú homofília egyéb más megnyilvánulási formáit is.

A piacossági hipotézis szerint tehát a társadalmi osztályok egyre inkább el fognak különülni egymástól, határaik egyre rögzültebb körvonalakat öltenek, amint térben is egyre inkább elkülönülnek egymástól, a jövedelmi olló szétnyílik, s a közöttük kialakult hálózati kapcsolatok egyre inkább szétfoszlanak. Nem fér kétség hozzá, ez egy agresszív és egyelőre spekulatív hipotézis, de annyi tagadhatatlan, hogy *valamelyes* előzetes bizonyíték azért már található mögötte.

Útikalauz a fejezetekhez

Megállapodhatunk abban, hogy a két narratíva meglehetősen eltérő képet fest arról, hogyan alakulnak majd a gazdasági egyenlőtlenségek, mi táplálja őket, milyen pályáik jellemzik a gazdasági mobilitást, hogyan működik az askripció; arról, hogy a különbségtévesztések hogyan rögzülnek egyenlőtlenségekké, és arról is, hogy hosszú távon mi lesz majd a társadalmi osztályokkal. Most annak a feladatnak kell eleget tennünk, hogy tömören eligazítsuk az olvasót: a kutatásokról beszámoló tizenegy fejezet eredményei hogyan viszonyíthatók a modernizáció, illetve a piacosság egymással versengő narratíváihoz. Célszerű ezt a tárgyalásmódot a tartalomjegyzékben szereplő négy nagyobb tárgykör (azaz az egyes szekciók) köré elrendezni.

Az egyenlőtlenségek fokozódásának nyertesei és vesztesei

Az első rész fejezetei a keresetek struktúrájában és a jövedelmek eloszlásában bekövetkezett változásokat mutatják be. Úgy egészében ezeknek az eloszlásoknak a struktúráját elég alaposan tanulmányozták már, arról azonban kevesebbet tudunk, hogy egyes speciális terepeken (pl. kisebb etnikai csoportoknál) az elmúlt ötven évben hogyan alakultak a jövedelmek. Az első három fejezet új adatokkal szolgál arról, mekkora is az egyenlőtlenség mértéke foglalkozás, faj, etnikum, nem és katonaviseltség szerint képzett csoportok között, illetve ezeken belül.

A C. Matthew Snipp és Sin Yi Cheung által írt fejezet arról tanúskodik, hogy az elmúlt negyven évben a faji, etnikai és nemi hovatartozás szerint képzett csoportok között csökkent a kereseti egyenlőtlenségek mértéke. Az itt mutatkozó

csökkenések (melyek az askripció *nem gazdasági* formáinak előtérbe kerüléséről tanúskodnak) azért érdemesek figyelmünkre, mert aközben – és annak ellenére – fordultak elő, hogy a keresetek eloszlásában szélesebbé vált a végpontok közötti távolság. Bár a csoportokat egymástól elválasztó távolságok némelyike csak igen lassan, hosszú idő után változik, az askriptív hatásoknak általános értelemben igaz visszaszorulása mindazonáltal nem lóg ki a szabvány modernizációs történelemfelfogás értelmezési keretéből. Alair MacLean és Meredith Kleykamp tanulmánya elsősorban a katonaviselt, illetve katonai szolgálatban részt nem vett emberek kereseteiben mutatkozó egyenlőtlenségeket vizsgálja. Azt tapasztalják, hogy a két csoport közötti különbség csökkenni látszik: a „veteránok” korábbi munkaerő-piaci előnyei enyésznek.

Ez utóbbi eredményeknek mindazonáltal ellentmondani látszanak a foglalkozási egyenlőtlenségek terén tapasztalható általános trendek. Yu Xie és Alexandra Killewald arról számolnak be, hogy a foglalkozások *közötti* egyenlőtlenségek az elmúlt fél évszázad során valójában növekedtek, jóllehet növekedési rátájuk nem haladja meg az egyes foglalkozási csoportokon *belül* tapasztalt egyenlőtlenségek mértékét. A foglalkozások közötti egyenlőtlenség növekedése betudható lehet annak, hogy (1) nőtt az olyan foglalkozások száma, amelyek betöltése bizonyítvánnyal vagy hatósági engedéllyel rendelkezéshez kötött; vagy pedig annak, hogy (2) megnőtt a kereslet a már korábban is „zártnak” tekinthető szakmák (pl. orvosok) nyújtotta szolgáltatások iránt. Ha az utóbbi erők munkálkodnak e folyamat mögött, akkor a Xie és Killewald által bemutatott trend egybecsenghet a jövedelmi egyenlőtlenségek kapcsán a járadékok közötti különbségekre fentebb már említett magyarázattal.

Nyitottság és szegregáció a nagy egyenlőtlenségek jellemezte társadalmakban

A fejezetek következő csoportja azzal foglalkozik, vajon együtt jár-e azzal az egyenlőtlenségek növekedésével, hogy a társadalmi osztályok közötti érintkezés különféle formáiban csökken a „keveredés” mértéke. Ez ugyanis egyáltalán nem mondható szükségszerű következménynek. Legalábbis nem elképzelhetetlen egy olyan integrált társadalom, melyben a szélsőséges egyenlőtlenségek ellenére az egyenlőtlen helyzetű osztályok között a keveredésnek nagyon is sokféle formája létezik. Olyan keveredés, mely a társadalmi mobilitás magas előfordulási gyakoriságából adódik, vagy a magas fokú lakóhelyi integrációból, vagy a házasársak közötti iskolázottsági, jövedelmi, foglalkozásbeli hasonlóság ritkából. Bár a dolgok ilyen kimenetele elképzelhető, a piacosítási hipotézis ennek mégis éppen az ellenkezőjét feltételezi: egy olyan társadalomban, ahol nagyon nagyok az egyenlőtlenségek, az osztályok közötti keveredés minden fajtája csökkenő tendenciát mutat, mivel az értelmiségi és vezetői réteg a maga többletkeresetét a gyermekei mobilitási esélyeinek növelésére fordítja, s egyre inkább csak a saját rétegen belül mozog.

A második részben bemutatott anyag az osztályok közötti keveredés pontosan ilyenfajta korlátozódását valószínűsíti. Robert D. Mare arról számol be, hogy a legutóbbi évtizedekben a házasságoknál meredeken nőtt a homogámia: ez a növekedés pedig nagyon is kötődik a jövedelmi egyenlőtlenségek fokozódásának jól ismert trendjéhez. Ezzel párhuzamosan a társadalmi mobilitás csökkenésére is vannak bizonyítékok. Pablo Mitnik, Erin Cumberworth és David Grusky írása szerint a *General Social Survey* két évente készített adatfelvételének eredményeiből nem olvasható ki, hogy egészében csökkent volna a társadalmi mobilitás mértéke, arra azonban található adat, hogy az osztálylétra legtetején a szülők egyre inkább képesek gyermekeiknek továbbadni, -örökíteni az osztályhelyzetüket. Végül e rész harmadik s egyben utolsó fejezetének szerzői, Devah Pager és Michelle Phelps, a börtönbe kerülés esélyeinek arányában mutatkozó trendeket vizsgálva enyhe fokú csökkenést találtak, ennek mértéke azonban elenyésző, előtte pedig négy évtizeden keresztül megszakítatlanul emelkedő volt a trend.

Az összkép tehát az, hogy összességében csökken az osztályok közötti keveredés. A házasságokon belül a homogámia mértéke nő, a mobilitási minták megmerevednek, a szegények pedig börtönbe kerülnek. A letöltendő börtönbüntetésre ítélték az Egyesült Államokban tapasztalható rendkívül magas aránya különösen élesen domborítja ki, hogy a szélsőséges mértékű egyenlőtlenség hogyan kombinálódik a társadalomban a szegregáció igen magas fokával. A jelenleg folyó kutatások azt mutatják, hogy az osztálystruktúra felső szintjére kerültek egyre inkább Manhattanben, a Szilikon-völgyben s egyéb elit (és gondosan elzárkózó) közösségekben találják meg helyüket, miközben az osztálystruktúra legalján lévők egyre inkább a lerobbant belvárosokba és vidéki szegénységi gettókba szorulnak (lásd Reardon–Bischoff 2011). A börtönviseltek szokatlanul magas aránya az Egyesült Államokban a szegregáció szélsőségesen szigorú formájának gyakorlására való elhatározottságra mutat, amelynek eredményeképpen a belvárosi gettókba születőket nagymértékben fenyegeti még az a veszély is, hogy börtönben váljanak elszigeteltté.

Attitűdök a nagyon egyenlőtlen társadalmakban

A tanulmányok következő sorozata azt vizsgálja, hogy az attitűdök, a politikai vélemények, a közszellem hogyan változnak, mivé lesznek, ha a társadalomban nagyon megnőnek az egyenlőtlenségek. Amint az előző rész tanulmányai kapcsán is már megállapítottuk, gyakran fölmerül az a hipotézis, hogy a társadalmi osztályba tartozásnak az attitűdökre és a véleményekre gyakorolt hatása gyöngülni fog. Ez a „posztmodern” álláspont arra épít, hogy a mélyen intézményesült társadalmi osztályok vélhetőleg fölbomlanak. Duane Alvin és Paula Tufi tanulmányában az osztály-hovatartozásnak a politikai attitűdökre gyakorolt hatása egyáltalán nem látszik gyöngülni, adataik szerint inkább kismértékben még növekszik is. Ugyanakkor, ezzel egy időben, az általában vett „kultúrának” (értsd: társadalmi attitűdöknek, vallásos attitűdöknek) a politikai attitűdökre gyakorolt tisztán vett

hatása ugyancsak fölerősödött. Olyan eredmény ez, amely nem egyeztethető össze azzal az állásponttal, hogy az egyén (vagy a társadalmi osztály) szűken vett gazdasági helyzete minden más vonatkozást háttérbe szorítana.

A Michael Hout által bemutatott adatok ugyanakkor arra látszanak utalni, hogy a jövedelemnövekedés a boldogságra gyakorolt hatása egyre fokozódik – ami egybevág a piacosítási hipotézissel. Hogy ez az erősödő hatás mire vezethető vissza, egyelőre nem világos. Hout mindenesetre azt feltételezi: figyelembe véve azt a tényt, mely szerint egyre kevésbé fogyasztunk közjavakat és -szolgáltatásokat (vö. „áruvá válás”), a személyes jövedelem nagysága egyre markánsabban tükrözi vissza az egyén életvitelét, életszínvonalát. Amikor a közösségi infrastruktúra még nem zsugorodott össze, az, hogy az ember mennyi pénzt keres, még kevésbé számított abban, vajon boldog-e. (Akkor ugyanis az alacsony jövedelmű emberek még oly módon vehettek igénybe közjavakat, hogy ezzel helyettesíthették vagy akár emelheték is a saját jövedelmüket.) Az áruvá válás folyamatának mind rohamosabbá váló elterjedésével az egyén jószágokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférése egyre inkább jövedelmének nagyságától függ. Ennek megfelelően az egyén gazdasági helyzetének a boldogsága fokára gyakorolt hatása egyre erősebb lesz. Természetesen egész sor másik magyarázat is létezhet erre a jelenségre, a fenti magyarázat mindenesetre applikálható egy piacosítási narratívába.

Milyenek a viselkedések a nagyon egyenlőtlen társadalmakban

A negyedik részben közölt tanulmányok már nem az attitűdökre összpontosítanak, hanem arra, milyen hatásai vannak az osztályba tartozásnak a viselkedés megnyilvánulásokra – azokon belül is három alapvető fontosságúra: a házasodásra, az egészségi állapotra és a halálózásra. Akárcsak a harmadik rész tanulmányainál, itt is az a legfontosabb számunkra, hogy (1) dokumentáljuk, milyen hatásai vannak a társadalmi osztálynak az egyén szintjén vizsgált viselkedéstípusokra; illetve (2) megvizsgáljuk, mik a következményei az egyenlőtlenségek növekedésének ezeken a területeken.

Robert Warren írásának tárgya: hogyan hat ki az egyenlőtlenségek növekedése az egészségi állapotra? Az alapvető kérdés, amely Warren foglalkoztatja, a következő: vajon igaz-e, hogy a különböző gyerekek élethelyzetében tapasztalható egyre fokozódó egyenlőtlenség nyomán az ő felnőttkori morbiditásuk és mortalitásuk mutatóiban is egyre nagyobb a különbség? Azok a mechanizmusok, amelyek révén a generációk közötti közvetítés bekövetkezhet, részben összefüggésbe hozhatók azzal az eredménnyel, amelyre Mitnik, Cumberworth és Grusky jutnak a társadalmi mobilitásról adott elemzésükben. Mivel jól ismert kapcsolat van a társadalmi-gazdasági státusz és az egészségi állapot között, Warrennek a maga modelljében számításba kellett vennie, hogy a hátrányos helyzetű családok gyermekeire általában az a jövő vár, hogy maguk is hátrányos munkaerőpiaci pozíciókba kerülnek – ez a fajta átörökítő mechanizmus aztán maga is elégnek bizonyulhat az egyenlőtlenségek generációk között történő továbbadásához.

A tanulmányának végén tett megjegyzésekben Warren fölveti annak lehetőségét, hogy a már gyermekkorban egyre inkább megélt növekvő egyenlőtlenségeknek szerepük lehet az egészségi állapot felnőttkorban tapasztalt különbségeiben, azonban beismeri, hogy végkövetkeztetései részben a közvetítő hatásokról gondolt (nagyon is plauzibilis) feltételezéseken nyugszanak. Hasonlóképpen Megan Sweeny is arra talál bizonyítékot, hogy összefüggés áll fenn az egyenlőtlenség alakulásának trendje és a házasságkötés idejének alakulása között, de neki nem sikerül semmiféle konkluzív bizonyítékot föllelnie arra, hogy mi is áll az összefüggés mögött.

A negyedik rész utolsó fejezetében Deborah Carr azt vizsgálja, hogy a társadalmi osztálynak mi szerepe lehet abban: hogyan élnek meg az emberek a meghalásuk tényét? Elemzése igen kreatív módon támaszkodik négy olyan adatsorra, melyek az 1980-as évektől napjainkig terjednek. Három erő munkálkodik – mindegyik jól beleilleszthető egy piacosítási narratívába – s meglehetősen, a jövő számára ezek az erők a meghalásnak bizony rétegfüggőbb (s ennek függvényében nagyon is egyenlőtlen) megtapasztalását fogják eredményezni. Ezek közül legfontosabbnak bizonyíthatóan az *áruvá válás* tűnik. Vagyis az, hogy a közösségi egészségügyi szolgáltatások intézményrendszere egyre inkább megszűnik működni, s ennek következtében az emberek meghalása nem „szabványos” módon, mindenki számára egyformán működik, hanem egyre inkább annak függvénye lesz, hogy ki ki a meghalásnak milyen módozatait lesz képes megfizetni. Mivel ez a fokozódó méreteket öltő áruvá válás szorosan együtt mozog az öregek körében megnyilvánuló egyenlőtlenségek fokozódásával, az érintettek hatékony „megsorozásának” tekinthető. Nemcsak a megélhető helyzetek különböződnek el egyre jobban egymástól; az anyagilag jobban elerestettek egyre határozottabban bizonyulnak képesnek olyan sorsot vásárolni maguknak, amelyet akarnak. A harmadik komponens, mely erre a folyamatra kihat, talán az lehet, hogy egyre különfélebb kezelési eljárások születnek, amelyek megint csak azzal járnak, hogy növekednek a különbségek abban, hogy ki melyiket képes megfizetni a maga számára.

A befolyásnak erről a három módjáról (mindegyikük azt eredményezi, hogy az emberek között növekednek a különbségek) ma még nem tudunk mindent. Jóllehet Carr talált *valamelyes* bizonyítékot a meghaláshoz való viszony társadalmi-gazdasági helyzet szerinti elkülönöződésre, arra is rámutat, hogy ezek a különbségek, legalábbis egyelőre, nem mutatkoznak olyan alapvetőnek, mint amire számíthatnánk.

Következtetések

Megkockáztatva a túlzott leegyszerűsítést, a kötet tanulmányait az egyenlőtlenségek piacosítási narratívája felől közelítve próbáltuk meg értelmezni. Ez a narratíva fölveti annak lehetőségét, hogy olyan társadalomalakzatok felé haladunk, amelyekben az egyenlőtlenségek egyre nőnek, egyre ritkább lesz az osztályok közötti keveredés, csökken a mobilitásra való lehetőség, az osztályok közötti különbség mind élesebb kontúrokat ölt. Nehéz lenne olyan „pályáivet” kitalálni, amely ennél szembeesőbbben különböznék a hagyományos modernizációs narratíva által felvázolttól.

Az egyenlőtlenségek fokozódásának következményei – mint korábban már jelezni próbáltuk – összetettek, s azért azok, mert a jószágokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyre növekvő mértékben függ attól, rendelkezünk-e elegendő pénzzel a megvásárlásukhoz. Ha a piac fokozatosan átveszi a kormányzat és a család szerepét is, akkor az egyenlőtlenség teremtette előnytelen hatások el fognak szabadulni, és nem lehet majd érzékelni a piaci szférán kívül maradó, univerzálisan hozzáférhető szolgáltatások tompító hatását. Az áruvá válás fokozódó térnyerése szorosan kötődik a modernizációs elméletben fölvezetett „differenciálódás” folyamatához. Ez a differenciálódás azonban eléggé sajátos, mivel az történik, hogy a piac magába kebelezi mindazokat a funkciókat (lásd pl. gyermek- és idősgondozás) amelyek korábban a családot, illetve a kormányt illették meg.

A piacosítási narratíva azt a hosszú ideig érvényben volt gyakorlatot is megkérdőjelezi, amely a társadalmi származásnak az utódnemzedékekre gyakorolt hatását egyszerű „tulajdonságtulajdonító folyamatnak” tekintve kezelte. A modernizációs elmélet szerint az askripció minden formája a régi világ idejétmúlt maradványának tekintendő, a hozzá való ragaszkodás lassan majd „lecseng”. Bár természetesen sok nyoma van annak (s ezt a jelen kötet is sok helyütt érzékelteti), hogy a faji, etnikai vagy gender típusú askripció fokozatosan gyengül, a piacosítási narratíva azt sugallja, hogy a gazdasági tulajdonítás egészen más szabályok szerint működik, melyek egyike sem mutat hajlamot arra, hogy fokozatosan érvényét veszítse. A gazdasági askripció speciális fönntartóereje nem egyszerűen csak az előnyös helyzetű szülők megnövekedett jövedelmének és vagyonának tudható be. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a világ átalakul, egyre több minden válik árucikké. Ebben a világban pedig ezek az erőforrások úgyszólván minden fajta olyan jószág és mindenfajta olyan szolgáltatás megvásárlására fordíthatók, amelyek hozzásegíthetnek a gazdasági helyzet újratermelődéshöz (lásd pl. a magas szintű gyermekgondozást, az iskolán kívüli képzést, a kívánatos lakókörnyezet nyújtotta örömeiket). Ennek a fajta tulajdonításnak erős a kulturális védettsége, minthogy a családi kötelek szentek, morális kötelesség, hogy segítsük, támogassuk gyermekeinket, és belénk rögződött az a libertárius fölfogás, hogy minden embernek joga van arra költenie a pénzét, amire akarja. Ha ezek után tényleg egy olyan világban fogunk élni, ahol fölszámolódik a társadalmi mobilitás, az valószínűleg ilyenfajta elköteleződések védelme alatt fog bekövetkezni.

Az előnyös helyzetű szülők mind fokozottabb képessége arra, hogy átörökítsék privilégiumaikat, csupán *egy* lehetséges megnyilvánulási formája egy új erőre kapó sajátos társadalmi rendnek. Piacosítási perspektívából nézve az osztálystruktúra egyre jobban körvonalazódó alakot ölt, mivel (1) a vagyon és jövedelem terén az osztályok között egyre szélesbedő szakadék mind nyilvánvalóbbá teszi a fogyasztásban és az életviteli stílusban megmutatkozó különbségeket; illetve (2) az áruvá válás mindezekkel párhuzamosan bekövetkező fölerősödése egyre több féle lehetőséget biztosít a privilegizált osztályoknak arra, hogy privilégiumaiknak érvényt szerezzenek s ezt mindenki számára láthatóvá is tegyék. Még a meghalás és a halál világában is elképzelhetővé válik, hogy egyre több formája legyen a „másoktól különbözés” kifejezésre juttatásának; a piacon meg fognak jelenni a „meghalásstílusok” különféle változatai, melyek közül ki-ki szabadon választhat magának, ha van elég pénze, hogy megvásárolja.

Ez utóbbi alternatívát nem mint kikerülhetetlenül bekövetkező sorsszerűséget kívánjuk fölvezetni, nem figyelemfelhívó történetiszöveget prezentálunk, és semmiképpen sincs szó arról, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján érvényes összképet vetítenénk az olvasó elé. Bár a kötetben szereplő néhány tanulmány határozottan sugallja ilyen folyamatok létezését, a piacosítási narratíva többnyire a jövőnek csak egy lehetséges változatát villantja föl előttünk. Elsősorban azért mutatjuk be, hogy rámutathassunk *néhány*, napjainkban kétség kívül létező tendenciára. Ez talán viszonyítási pontokat kínál számunkra, ami lehetővé teszi, hogy az elkövetkező fejlődésről és a kirajzolódó trendvonalakról érvényes képet adjunk, hogy ennek alapján módunk legyen választani közöttük.

Fordította Léderer Pál

Irodalom

- Acemoglu, Daron – David Autor (2010): Skills, tasks and technologies: Implications for employment and earnings. In Orley Ashenfelter – David E. Card (eds.): *Handbook of labor economics*. Vol. 4. Amsterdam: Elsevier.
- Acemoglu, Daron – James A. Robinson (2002): The political economy of the Kuznets curve. *Review of Development Economics*, 6, 183–203.
- Atkinson, Anthony B. – Thomas Piketty (2007): *Top incomes over the twentieth century: A contrast between Continental European and English-speaking countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, Anthony B. – Thomas Piketty – Emmanuel Saez (2011): Top incomes in the long run of history. *Journal of Economic Literature*, (49), 1, 3–71.
- Autor, David H. – Lawrence F. Katz – Melissa S. Kearney (2008): Trends in U.S. wage inequality: Revising the revisionists. *Review of Economics and Statistics*, (90), 2, 300–323.

- Bebchuk, Lucian – Jesse Fried (2010): Tackling the managerial power problem. *Pathways Magazine*, Summer.
- Becker, Gary S. (1957): *The economics of discrimination*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Beller, Emily – Michael Hout (2006): Intergenerational social mobility: The United States in comparative perspective. *The Future of Children*, 16, 19–36.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Translated by Richard Nice. New York, NY: Cambridge University Press.
- Breen, Richard – Jan O. Jonsson (2005): Inequality of opportunity in comparative perspective: Recent research on educational attainment and social mobility. *Annual Review of Sociology*, 31, 223–243.
- Cha, Y. – S. L. Morgan (2010): Structural earnings losses and between-industry mobility of displaced workers, 2003–2008. *Social Science Research*, 39, 1137–1152.
- Clark, Terry – Seymour Martin Lipset (eds.) (2001): *The breakdown in class politics. A debate on post-industrial stratification*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, and Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Erikson, Robert – John H. Goldthorpe (2002): Intergenerational inequality: A sociological perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 16, 31–44.
- Evans, Geoffrey – James Tilley (2012): How parties shape class politics: Explaining the decline of the class basis of party support. *British Journal of Political Science*, (42), 1, 137–161.
- Freeman, Richard B. – James L. Medoff (1984): *What do unions do?* New York, NY: Basic Books.
- Goldin, Claudia – Lawrence F. Katz. 2008. *The race between education and technology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grusky, David B. (2012): What to do about inequality? *Boston Review*, March/April. <http://www.bostonreview.net/marchapril-2012>
- Hacker, Jacob S. – Paul Pierson (2010): *Winner-take-all politics: How Washington made the rich richer—and turned its back on the middle class*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Hout, Michael (1988): More universalism, less structural mobility: The American occupational structure in the 1980s. *American Journal of Sociology*, 93, 1358–1400.
- Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and postmodernization*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Katz, Lawrence F. – Lawrence.H. Summers (1989): Industry rents: Evidence and implications. *Brookings Papers on Economic Activity*, 209–290.
- Kopczuk, Wojciech – Emmanuel Saez (2004): Top wealth shares in the United States, 1916–2000: Evidence from estate tax returns. *National Tax Journal*, (57), 2, pt. 2, 445–487.
- Kornrich, Sabino – Frank Furstenberg (2013): Investing in children: Changes in parental spending on children, 1972 to 2007. *Demography*, (50), 1, 1–23.

- Kuznets, Simon (1955): Economic growth and income inequality (Presidential Address). *American Economic Review*, 45, 1–28.
- Neumark, David – William L. Wascher (2010): *Minimum wages*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pakulski, Jan – Malcolm Waters (2008): The death of class. In David B. Grusky – Manwai C. Ku – Szonja Szelenyi (eds.): *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. 3rd ed. Boulder, CO: Westview Press, 1022–1030.
- Porter, Eduardo (2014): Income inequality: A search for consequences. *New York Times*, March 25. http://www.nytimes.com/2014/03/26/business/economy/making-sense-of-income-inequality.html?_r=0
- Putnam, Robert D. (2015): *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Reardon, Sean F. – Kendra Bischoff (2011): Income inequality and income segregation. *American Journal of Sociology*, (116), 4, 1092–1153.
- Red Bird, Beth – David B. Grusky (2015): Rent, rent-seeking, and social inequality. In Stephen Kosslyn – Robert Scott (eds.): *Emerging trends in the social and behavioral sciences*, Wiley. <http://onlinelibrary.wiley.com/book/10.1002/9781118900772>.
- Saez, Emmanuel (2015): Striking it richer: The evolution of top incomes in the United States. <http://elsa.berkeley.edu/~saez/>. Updated version of manuscript originally published in *Pathways Magazine*, 2008.
- Saez, Emmanuel – Gabriel Zucman (2014): *Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data*. NBER Working Paper 20625. Cambridge, MA. <http://www.nber.org/papers/w20625>.
- Stiglitz, Joseph (2012): *The price of inequality*. New York, NY: W.W. Norton & Company.
- Torche, Florencia. (2014): Is a college degree still the great equalizer? In David B. Grusky – Kate Weisshaar (eds.): *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. 4th ed., Boulder, CO: Westview Press.
- Weeden, Kim A. (2002): Why do some occupations pay more than others? Social closure and earnings inequality in the United States. *American Journal of Sociology*, (108), 1, 55–101.
- Weeden, Kim A. – David B. Grusky (2005): The case for a new class map. *American Journal of Sociology*, (111), 1, 141–212.
- Weeden, Kim A. – David B. Grusky (2013): Inequality and market failure. *American Behavioral Scientist*, (57), 11, 1–19. <http://abs.sagepub.com/content/early/2013/10/11/0002764213503336.abstract>.